

ભારતની મુખ્ય બહુહેતુક યોજના

(Ramesh Rathod)

- ભારત જેવા ખેતીપ્રધાન અને વરસાદની અનિયમિતતા તથા અનિશ્ચિતતાવાળા દેશમાં સિંચાઈના સાધનોનો વિકાસ થવો અનિવાર્ય બાબત છે.
- ભારતમાં સિંચાઈના મુખ્ય ત્રણ સાધન છે. જેના દ્વારા દેશના લગભગ 33% ભાગ (1360 લાખ હેક્ટર) પર સિંચાઈ થાય છે.
- ભારતમાં સૌથી વધુ સિંચાઈ ધરાવતું રાજ્ય પંજાબ છે. (કુલ ભૂમિના 94% સિંચિત

ભૂમિ) ત્યારબાદ હરિયાણા (83%), ઉત્તરપ્રદેશ (70%)

- ભારતમાં સૌથી વધુ સિંચાઈ કુવા અને ટ્યુબલાઇન માધ્યમથી થાય છે.
- દ્વિપક્ષીય ભારતમાં તળાવ સિંચાઈનું પ્રમુખ સાધન છે.

ભાખડા નંગલ પરિયોજના

- પંજાબ, હરિયાણા, રાજસ્થાન, હિમાચલપ્રદેશ ની સંયુક્ત યોજના છે.
- ભાખડા બંધ (HP) સતલજ નદી પર એવા અનુકુળ સ્થાન પર બનેલો છે. જ્યાં

નદી ધારાની બન્ને બાજુની પહાડીઓ
એકબીજાની તદન નજીક આવેલી છે.

- તે ભારતનો સૌથી ઊંચો બંધ છે. તેની
ઊંચાઈ 226 મીટર છે. અને તેના દ્વારા ગોવિંદ
સાગર સરોવરની રચના થઈ. જે ભારતનું
સૌથી મોટું કૃત્રિમ સરોવર (80×3.4 કિ.મી)
છે. જે હિમાચલ પ્રદેશમાં સ્થિત છે.
- આ બંધથી 1100 કિમી લાંબી નહેરો, તેની
3400 કિ.મી લાંબી જળવિતરિકાઓ
કાઢવામાં આવી છે. જેનાથી 14.6 લાખ
હેક્ટર જમીનમાં સિંચાઈ કરવામાં આવે છે.

- ભાખડા બંધથી 13 કિ.મી દૂર પંજાબમાં મંગલ બંધ નુ નિર્માણ કરવામાં આવ્યુ છે.જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જળવિદ્યુત છે.
- આ યોજના નાણાકીય વ્યવસ્થા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી છે.

❖ ઢામોદર ઘાટી પરિયોજના

- ઢામોદર નદી,હુગલી નદીની સહાયક નદી છે.પ્રતિવર્ષ ભારે પુર આવતુ હોવાથી તેને 'બંગાળનો શોક' પણ કહેવાય છે.
- આ યોજના યુ.એસ.એ.ની ટેનિસ નદી યોજના પરથી પ્રેરિત છે. જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ

પશ્ચિમ બંગાળમાં આવતાં પુર સામે રક્ષણ
આપવાનો છે.

- આ પરિયોજનાની સ્થાપના 18
ફેબ્રુઆરી, 1948ના રોજ થઈ જે અંતર્ગત
તિલ્લાયા, મૈથન,
કોનાર તથા પં ચેટ બંધોનું નિર્માણ
કરવામાં આવ્યું.
- અંદાજે 5 લાખ ભૂમિ પર સિંચાઈ અને
144 મેગાવોટ વીજળી ઉત્પાદન શક્ય બન્યું
છે.

❖ ઇન્દિરા ગાંધી નહેર યોજના

- ઇન્દિરા ગાંધી નહેર યોજના પહેલા રાજસ્થાન નહેર પરિયોજના નામથી ઓળખાતી હતી.
- આ નહેર વિશ્વની સૌથી લાંબી નહેર છે. મુખ્ય નહેરની લંબાઈ 468 કિમી છે. તેનાથી ઉત્તર – પશ્ચિમ રાજસ્થાનમાં સિંચાઈ શક્ય બની છે.

❖ નર્મદા ખીણ પરિયોજના

- આ ભારતની સૌથી મોટી નદી પરિયોજના છે.

- નર્મદા (ઈન્દિરા) સાગર બંધ અને સરદાર સરોવર આ યોજનાના બે પ્રમુખ બંધ છે.
- ઈન્દિરા સાગર બંધ મધ્યપ્રદેશના ખાંડવા જિલ્લાના બંદગાવ નજીક બાંધવામાં આવ્યું છે. જેનાથી 1.23 લાખ હેક્ટર જમીનની સિંચાઈ અને 300 મેગાવોટ વિદ્યુત ઉત્પાદન થાય છે.
- સરદાર સરોવર બંધ ભરુચ જિલ્લાનાં નવાગામ પાસે બનાવવામાં આવ્યો છે. તેની ઊંચાઈ 137 મીટર છે. આ યોજના પૂર્ણ થવાથી 18 લાખ હેક્ટર ભૂમિ અને 1450 મેગાવોટ વિદ્યુત ઉત્પન્ન થાય છે.

- આ યોજનાથી ગુજરાત, મધ્યપ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર અને રાજસ્થાનને લાભ થશે.

ગંડક પરિયોજના

- આ યોજના ભારત (ઉત્તર પ્રદેશ અને બિહાર) તથા નેપાળની સંયુક્ત યોજના છે.
- બિહારમાં વાલ્મિકી નગર પાસે બંધ બનાવવામાં આવ્યા છે.

ટિહરી બંધ પરિયોજના

- ટિહરી બંધ નુ નિર્માણ ઉત્તરાખંડમાં ભાગીરથી અને તેની સહાયક નદી ભિલગંણા નદીના સંગમ સ્થાન પર ચાલી રહ્યુ છે.
- તેની ઉંચાઈ 260 મીટર રાખવાની જોગવાઈ છે.આમ તે એશિયાનો સૌથી ઉંચો બંધ બનશે.આ બંધથી ટિહરી શહેર ફરીથી વિસ્થાપિત કરવામાં આવ્યુ છે.
- આ બંધથી નિર્મિત સ્વામી રામતીર્થ સાગર ભાગીરથી નદીમાં 45 કિમી અને ભિલગંણા નદીમાં 25 કિમી સુધી વિસ્તુત થશે.

❖ હિરાકુડ પરિયોજના

- આ યોજના મહાનદી પર ઓરિસ્સામાં સાંતલપુર પાસે સ્થિત છે અને આ યોજના અંતર્ગત મહાનદી પર હિરાકુડ, ટિકરાપાડા તથા ના રજ બંધોનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે.
- હિરાકુડ બંધ 14 કિમી લાંબો છે. જેને વિશ્વનો સૌથી લાંબો બંધ માનવામાં આવે છે.

- તેનાથી 7.5 લાખ જમીન અને 270 મેગાવોટ વિદ્યુત ઉત્પાદન થાય છે.

❖ રિહંદ પરિયોજના

- આ યોજના ઉત્તર પ્રદેશની સૌથી મોટી યોજના છે. જેનું નિર્માણ સોનભદ્રા જિલ્લાના

પીપરીયા ગામમાં રિહંદ નદી પર કરવામાં
આવ્યું છે

- રિહંદ નદી શોણ નદીની એક સહાયક
નદી છે.
- આ બંધના જળાશય નું નામ ગોવિંદ
વલ્લભ સાગર રાખવામાં આવ્યું છે.
- આ યોજનાની નાણાકીય વ્યવસ્થા કેન્દ્ર
સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી છે.

ચંબલ પરિયોજના

- આ પરિયોજના રાજસ્થાન અને મધ્યપ્રદેશની સંયુક્ત યોજના છે.
- પ્રથમ ચરણમાં ગાંધી સાગર બંધ નુ કાર્ય 1960માં પૂર્ણ થઈ ગયું હતું. તે મધ્યપ્રદેશમાં રાજસ્થાન સરહદ પાસે આવેલો છે.
- દ્વિતીય ચરણમાં રાણા પ્રતાપ સાગર બંધ બનાવાયો હતો. તે રાજસ્થાનમાં કોટા પાસે આવેલો છે.

નાગાર્જુન પરિયોજના

- આ બંધ નુ નિર્માણ કૃષ્ણા નદી પર આંધ્રપ્રદેશ (હાલ તેલંગાણા) માં નલ્લગોંડા પાસે કરવામાં આવ્યુ છે. તેનુ નામ બૌદ્ધ વિદ્વાન નાગાર્જુન સાગર રાખવામાં આવ્યુ છે.
- તેની જમણી અને ડાબી બાજુની નહેરોના નામ ક્રમશઃ જવાહરલાલ નહેરુ અને લાલ બહાદુર શાસ્ત્રી ના નામ પરથી રાખવામાં આવ્યા છે.

- તેની દક્ષિણની મુખ્ય પરિયોજના કહેવાય છે.
- આ બંધ 92 મીટર ઉચો અને 1450 મીટર લાંબો છે. તેનાથી 9 લાખ હેક્ટર જમીનમાં સિંચાઈ અને 210 મેગાવોટ વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે.

કોસી પરિયોજના

- કોસી નદીમાં આવતા વિનાશકારી પૂર (બિહારમાં) ને રોકવાના ઉદ્દેશથી 1954માં

ભારત અને નેપાળ વચ્ચે સમજૂતી થઈ અને હનુમાનસાગર (નેપાળ) નજીક બંધ બનાવવામાં આવ્યો.

- ઉપરાંત નદીના બન્ને કિનારા પર તટબંધોનું નિર્માણ, સિંચાઈ માટે નહેરોનું નિર્માણ અને જળવિદ્યુત ઉત્પાદન કરવાનો ઉદ્દેશ્ય રાખવામાં આવ્યો છે.

❖ ઉકાઈ અને કાકરાપાર પરિયોજના

- કાકરાપાર બંધ તાપી નદી પર સુરત જિલ્લામાં અને ઉકાઇ બંધ તાપી નદી પર તાપી જિલ્લામાં આવેલો છે.
- કાકરાપાર બંધ પાસે અણુ વિદ્યુત મથક સ્થાપવામાં આવ્યું છે.

મહી પરિયોજના

- ગુજરાતમાં મહી નદી પર કડાણા અને વણાકબોરી બંધ બનાવવામાં આવ્યા છે.

➤ રાજસ્થાનમાં બાંસવાડામાં જમનાલાલ બજાજ બંધ બનાવાયો છે.

❖ શિવસમુદ્રમ બંધ

➤ આ બંધ નુ નિર્માણ 1902માં કર્ણાટકમાં કાવેરી નદી પર કરવામાં આવ્યુ હતુ જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કોલારની સોનાની ખાણો તથા મૈસુર સહીત નજીકના નગરોમાં વિજળી પુરી પાડવાનો હતો.

લી..

Ramesh Rathod

Mo.7046218518

Gujrat Forest

Ramesh Rathod